

Вікторія Ярославівна **ГОЛЮК**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8050-4158>
e-mail: V_Goliuk@ukr.net

Христина Олександрівна **МЕГЕЛЬ**

студентка, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2669-3373>
e-mail: megel1013@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан ринку харчової промисловості та діяльності підприємств, визначено їх рівень рентабельності. Досліджено динаміку обсягів виробництва та реалізації харчової продукції впродовж 2016-2021 рр. Охарактеризовано основні проблеми, які гальмують розвиток підприємств харчової промисловості протягом останніх років, а також проблеми, які виникли на фоні політичних подій та вторгнення росії в Україну. Визначено тенденції та драйвери розвитку харчової промисловості, а також перспективні шляхи розвитку в сучасних умовах функціонування.

Ключові слова: харчова промисловість, обсяги виробництва, вітчизняний ринок, експорт

ВСТУП

Харчова промисловість відноситься до найважливіших галузей для економіки країни та здатна забезпечити конкурентоспроможність української харчової продукції на міжнародному ринку, тому важливо усунути проблеми, які стримують розвиток та спричиняють занепад харчової промисловості.

Ефективний та збалансований розвиток підприємств харчової промисловості є одним із головних завдань економічної політики держави. Основною умовою реалізації такої політики є не лише розвиток внутрішнього ринку харчових продуктів, а й можливості формування сталого експортного потенціалу. Нові економічні та політичні проблеми зумовлюють необхідність привернення більшої уваги до вирішення цих проблем та глибокого розуміння економічних можливостей підприємств харчової промисловості.

Проблематика пошуку шляхів перспективного розвитку підприємств харчової промисловості є предметом дослідження багатьох фахівців. Зокрема, це питання досліджували такі науковці, як О. Римар, В. Хрип'юк, Р. Мудрак та ін. Попри це, аналіз функціонування підприємств харчової промисловості та визначення стратегічних пріоритетів розвитку потребує подальших досліджень в умовах сучасних викликів та загроз.

МЕТА статті – аналіз сучасного стану харчової промисловості та ринку харчових продуктів, дослідження функціонування підприємств харчової промисловості на вітчизняному та зовнішньому ринках, виявлення стимуляторів та дестимуляторів галузі, пошук шляхів удосконалення розвитку харчової промисловості з урахуванням фінансово-економічних, технологічних та політичних умов.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на системному підході, який полягає у комплексному дослідженні основних проблем розвитку харчової промисловості. Крім того,

використано методи як емпіричного, так і теоретичного рівнів: порівняльний аналіз – вивчення розвитку окремих галузей харчової промисловості та основних проблем, притаманних конкретній галузі; статистико-економічні методи – виявлення тенденцій структурно-динамічних змін у виробництві харчових продуктів; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Харчова промисловість відіграє ключову роль у структурі економіки та забезпеченні продовольчої безпеки нашої країни, формуванні експортного потенціалу та стимулює Україну до економічного зростання.

Підприємства харчової промисловості виробляють продукцію, яка має постійний попит, адже більшість з них відноситься до товарів першої необхідності. Про це свідчать витрати населення (в середньому до 60 %), до яких відносяться продукти харчування. Тому необхідно, щоб розвиток харчової промисловості став пріоритетом для України задля досягнення національної конкурентоспроможності на світовій арені.

Важливість харчової промисловості також обумовлена великою часткою в загальних обсягах виробництва і реалізації продукції та експортним потенціалом. Однак, як свідчать статистичні дані, зображені на рис. 1, у 2017 р. спостерігалось різке зниження обсягів виробництва продуктів харчування, а з 2018 р. відбувалось поступове, але незначне збільшення обсягів щороку. У 2021 р. індекс виробництва продукції харчової промисловості становив 102,1 %, що на 3,9 % більше, ніж у 2020 р., і цей показник свідчить про збільшення обсягів харчової продукції. Загалом харчова промисловість забезпечує високі темпи зростання випуску продукції, але за певними видами продукції спостерігається спад виробництва.

Впродовж останніх років харчова промисловість займає перше місце за обсягами реалізованої продукції, на рівні з металургійним виробництвом.

Частка обсягів реалізації харчових продуктів у 2021 р. становила 16,29 %, у вартісному вираженні – 583 998,5 млн грн, з яких реалізовано харчової продукції за кордон на 187 725,2 млн грн. Згідно з даними Державної служби статистики України, які подано на рис. 2, реалізація продукції підприємств харчової промисловості як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, протягом досліджуваного періоду (2016-2021 рр.) має тенденцію до щорічного збільшення.

Одним з головних чинників, які визначають обсяги виробництва продукції є рівень купівельної спроможності споживачів, і чим більші доходи населення, тим вищий рівень споживання, а відповідно й обсяги виробництва харчових продуктів. За окремими видами харчової продукції у 2021 р. спостерігається зниження обсягів виробництва. Насамперед це стосується таких видів продукції, як вершкове масло та маргарин, соуси, борошно, а відповідно й хлібобулочні та макаронні вироби. Найбільше зниження обсягів виробництва характерно для соняшникової нерафінованої олії, яке зменшилось у 2021 р. на 1,5 млн т порівняно з 2020 р. Однак обсяги виробництва деяких видів продукції зросли: консервована цукрова кукурудза, сир, ковбасні вироби та цукор, обсяги яких збільшились на 42,4 %, 4,79 %, 1,7 % та 40 % відповідно (табл. 1).

Підприємства харчової промисловості та галузь загалом функціонують стабільно. Однак, за даними Державної служби статистики України, впродовж 2016-2021 рр. рентабельність виробництва харчових продуктів є доволі низькою (рис. 3). У 2021 р. показник рівня рентабельності операційної діяльності підприємств становив 4,9 % і є нижчим за показники рентабельності інших галузей. Тому кількість харчових підприємств зростає, але результати їх операційної діяльності підтверджують, що велика частка з них зазнає збитків. Протягом досліджуваного періоду (2016-2021 рр.) спостерігається випередження витрат виробництва харчової продукції над темпами росту доходів. У 2020 р. значення показника рентабельності від'ємне внаслідок спалаху та поширення пандемії коронавірусу. Вже у 2021 р. відбулось зростання рівня рентабельності, як операційної, так і всієї діяльності підприємств харчової промисловості.

Для покращення фінансового стану підприємствам харчової промисловості необхідно досконало аналізувати структуру витрат, підвищувати результативність використання ресурсів, оптимізувати ланцюги постачання, планувати майбутню діяльність та сформувати заходи з мінімізації ризиків.

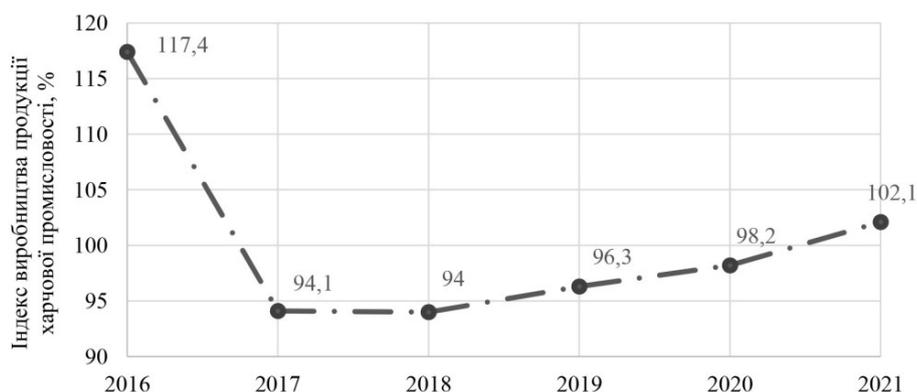

Рис. 1. Індекс промислового виробництва харчової продукції 2016-2021 рр., % до попереднього року [розроблено авторами на основі [1]]

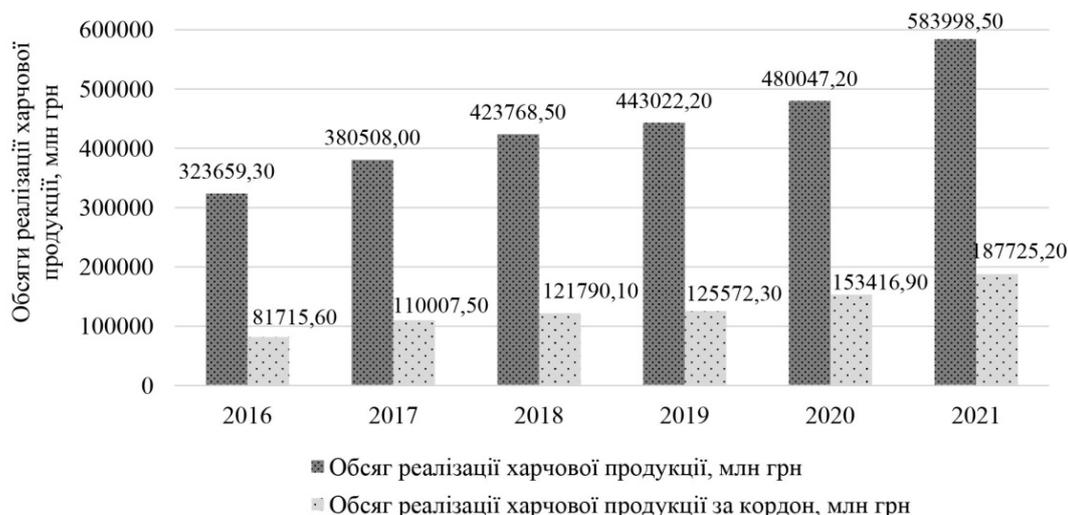

Рис. 2. Обсяги реалізації харчової продукції протягом 2016-2021 рр. [розроблено авторами на основі [2]]

Таблиця 1 – Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчової промисловості, %
[розроблено авторами на основі [3]]

Види продукції	Обсяги виробництва у 2020 р.	Обсяги виробництва у 2021 р.	Фактичне відхилення	2021 р. у % до 2020 р.
Олія соняшникова нерафінована	6,1 млн т	4,6 млн т	-1,5 млн т	75,4
Кукурудза цукрова консервована або оброблена	11,8 тис. т	16,8 тис.т	+5 тис.т	142,4
Масло вершкове	87,5 тис. т	70,96 тис.т	-16,54 тис.т	81,1
Маргарин	121 тис. т	98 тис.т	-23 тис.т	81
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	81,4 тис. т	85,3 тис.т	+3,9 тис.т	104,79
Вироби ковбасні	236 тис. т	240 тис.т	+4 тис.т	101,7
Борошно пшеничне	1,5 млн т	1,16 млн т	-0,34 млн т	82,8
Вироби хлібобулочні	0,8 млн т	0,76 млн т	-0,04 млн т	95
Вироби макаронні	72,9 тис. т	60,8 тис.т	-12,1 тис.т	83,4
Печиво солодке	156 тис. т	145,9 тис.т	-10,1 тис.т	93,5
Соуси і продукти для приготування соусів	162 тис. т	153,5 тис.т	- 8,5 тис.т	94,8
Кетчуп і соуси томатні	92,5 тис. т	86,8 тис.т	- 5,7 тис.т	93,8
Цукор білий кристалічний	1,0 млн т	1,4 млн т	+0,4 млн т	140

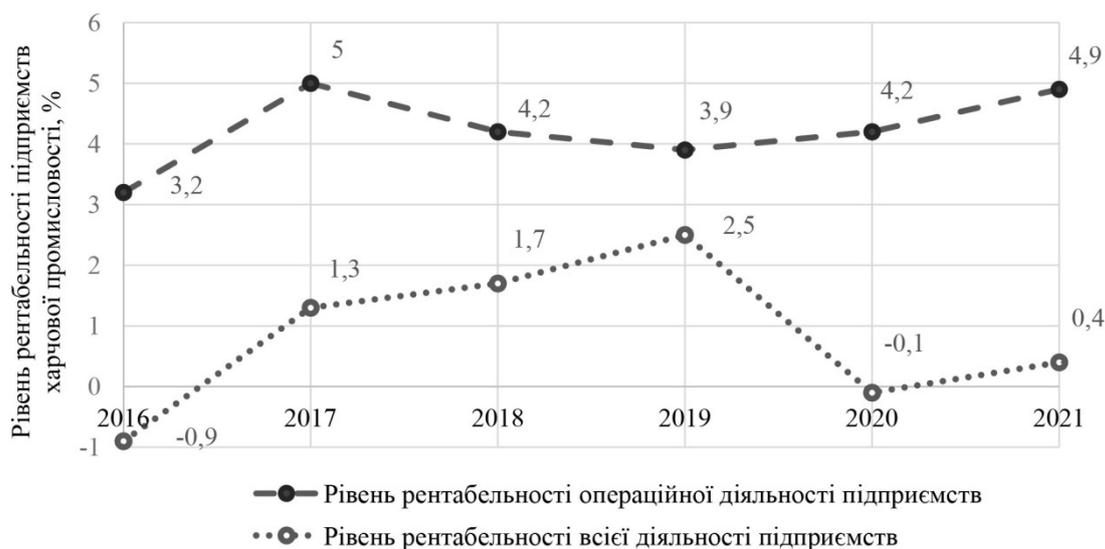

Рис. 3. Рівень рентабельності підприємств харчової промисловості, % [розроблено авторами на основі [4]]

Домінування виробництва та реалізації сировини і товарів з низьким ступенем перероблення, подальшого їх експорту, призводить до зниження доходу від кожної одиниці, а економіка країни наближається до затяжної кризи з постійним ризиком дефолту. Якщо ж у харчовій промисловості відбувається домінування галузей, які спрямовано на виробництво товарів з високою доданою вартістю та високим технологічно-інноваційним ступенем їх перероблення, то це пришвидшує шлях «вибухового» економічного зростання, а відповідно і підвищення національного доходу, рівня добробуту населення та продовольчої безпеки.

Основна проблема протягом останніх років полягає в тому, що в сучасних умовах світового виробництва Україна знаходиться у «глобалізаційній пастці», оскільки більша частина імпорту країни – це товари з високою доданою вартістю, які використовуються у по-

дальшому для виробництва сировини, яка згодом експортується. І такі процеси перетворили Україну на сировинний додаток економічно розвинутих індустріальних країн, для яких характерний розвиток переробного виробництва з випуском високотехнологічної продукції [5].

До інших негативних факторів, які гальмують розвиток підприємств харчової промисловості можна віднести: відсутність інноваційності; недостатня якість продукції через застаріле обладнання, невідповідність санітарним нормам; диспропорції у системі ціноутворення, зростання цін і тарифів на основні складники вартості продовольчих товарів; монополізація продовольчого ринку (особливо кондитерської та олійно-жирової галузей); високий рівень тіньової економіки, що призводить до неможливості формування реальної статистики діяльності суб'єктів господарювання,

оцінювання їх прибутковості, а також втрати значної частини бюджету країни.

Ведення міжнародної торгівлі ускладнено несприятливими умовами ринку. Експортні обмеження мали негативний вплив на обсяги постачань вітчизняної продукції. Одночасно невирішеними залишились проблеми, які й раніше деструктивно впливали на різні сектори харчової промисловості [6]. Враховуючи усі ці фактори стримування розвитку харчової промисловості ми бачимо тенденцію до загострення проблем, що відбувалось протягом останніх років. Однак у 2022 р. з'явилися нові, надзвичайно болючі проблеми, які виникли на фоні вторгнення росії в Україну.

Тоді як постпандемічний глобальний попит, екстремальні погодні умови, посилення запасів продовольства, високі ціни на енергоносії, експортні обмеження і податки напружують продовольчий ринок, недавнє зближення всіх цих факторів після вторгнення росії є безпрецедентним і спричинило різке зростання темпів продовольчої інфляції у всьому світі. Зупинка українського експорту після початку конфлікту підштовхнула індекс цін на продовольство, і міжнародні ціни на найбільш реалізовані продовольчі товари, які піднялись до найвищої точки в березні з моменту початку рекордів у 1990 р.

Війна порушила світовий експорт продукції з України, експортера зерна, на якого припадало 8 % світового експорту пшениці за торговою вартістю, 56 % експорту соняшникової олії та 11 % кукурудзи за період 2016-2021 рр. згідно з даними UN Comtrade [7]. За 8 місяців до вторгнення через 7 чорноморських портів України пройшло 51 млн т зерна, згідно із Всесвітньою продовольчою програмою ООН. З моменту вторгнення значна частина експортного запасу українського зерна застрягла в охопленій війною країні через пошкодження залізничної інфраструктури, закриті порти та російські блокади в Чорному морі. Дефіцит може мати руйнівні наслідки для багатьох країн, які покладалися на Україну в якості постачальника пшениці за період 2016-2021 рр., зокрема й Єгипет, який нещодавно уклав угоду з Індією, щоб замінити частину 40 % імпорту пшениці, що надходила з України.

Вторгнення росії в Україну призвело до призупинення діяльності деяких підприємств харчової промисловості внаслідок бойових дій, зміни обсягів виробництва та реалізації харчової продукції; недостатньої забезпеченості фінансовими ресурсами; скорочення споживчого попиту на внутрішньому ринку,

призупинення та блокування українського експорту, впровадження протекціоністських заходів з боку країн-імпортерів. Безумовно, зміна сучасних умов розвитку галузі зумовили появу нових викликів для виробництва та реалізації продукції харчової промисловості.

Перспективним напрямом розвитку харчової промисловості вітчизняних підприємств є розширення та пошук нових ринків збуту, а також підвищення якості продуктів. У сучасних умовах, враховуючи високу насиченість світового ринку, виробники харчової продукції повинні завойовувати довіру покупців та вести боротьбу за вибір споживача. Тому розвиток подальшої діяльності підприємств харчової промисловості залежить саме від конкурентоспроможності продукції. Завойовувати сильні ринкові позиції можна досягти балансуванням виробничих та збутових витрат, а також оптимізувавши цінову політику. Ще однією умовою для досягнення стійких конкурентних переваг є підвищення ефективності експортної діяльності підприємств [8]. Важливим завданням у будь-яких складних умовах управління на підприємствах харчової промисловості, керівництво повинне орієнтуватись на кінцевого споживача, а також дотримуватись високих стандартів якості.

ВИСНОВКИ

Харчова промисловість має великий вплив на економіку країни та обсяг надходжень до бюджетів різних рівнів, а підприємства харчової промисловості повністю задовольняють внутрішній ринок та мають високий експортний потенціал. Здійснений аналіз стану харчової промисловості свідчить про появу нових викликів та загроз, з якими стикнулись підприємства харчової промисловості. Складні економічні, епідеміологічні та політичні проблеми мають істотний вплив на діяльність підприємств протягом останніх років, тому рівень рентабельності підприємств харчової промисловості являється доволі низьким і потребує покращення фінансового стану. Перспективним напрямом розвитку є пошук нових альтернативних ринків збуту, врахування зміни попиту на зовнішніх ринках, підвищення конкурентоспроможності харчової продукції та нарощення обсягів виробництва.

Наступні дослідження даної проблематики може бути спрямовано на моделювання динаміки обсягів реалізації харчової продукції в Україні та за кордоном у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Індекс промислового виробництва. Офіційний сайт Фінансового порталу Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/>
2. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Виробництво промислової продукції за видами. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Khrypiuk V.I. Problems and prospects of Ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. №1. pp. 37–42. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2020-1-6>
6. Римар О.Г., Мазуркевич І.О. Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 66 – 70. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2021/13.pdf
7. International Trade Statistics Database. URL: <https://comtrade.un.org>
8. Голюк В.Я., Мегель Х.О. Підвищення ефективності експортної діяльності підприємств харчової промисловості. *Наука сьогодні: від досліджень до стратегічних рішень*: матеріали IV Міжнародної студентської наукової конференції (м.

Івано-Франківськ, 17 червня 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 60-62. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/issue/view/inter-17.06.2022/757>

References

1. Official site of the Financial Portal. Index of industrial production in Ukraine. URL: <https://minfin.com.ua/> (in Ukrainian).
2. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Sales of industrial products by types. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
3. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Output of industrial products by types. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Profitability of operational and of all activity of enterprises by type of economic activity. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
5. Khrypiuk V.I. Problems and prospects of Ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. №1. pp. 37-42. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2020-1-6>
6. Rymar O., Mazurkevych I. Problems and prospects of development of food industry of Ukraine. *Economy and the state*. 2021. №3. pp. 66-70. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2021/13.pdf (in Ukrainian).
7. International Trade Statistics Database. URL: <https://comtrade.un.org>
8. Holiuk V., Mehel K. Increasing the efficiency of export activities of food industry enterprises. *Science today: from research to strategic decisions: materials of the IV International Student Scientific Conference (Ivano-Frankivsk, 2022, June 17)*. Vinnytsia, 2022. pp. 60-62. URL: <https://doi.org/10.36074/liga-inter-17.06.2022> (in Ukrainian).

Viktorii HOLIUK

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8050-4158>
e-mail: V_Goliuk@ukr.net

Khrystyna MEHEL

student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2669-3373>
e-mail: megell1013@gmail.com

CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF UKRAINE'S FOOD INDUSTRY

The food industry is one of the most important industries for the country's economy and is able to ensure the competitiveness of Ukrainian food products on the international market.

The purpose of the paper is to research current state and development prospective of the state of the food industry in Ukraine.

The study has brought the following results. It was determined that the food industry occupies the first place in terms of the volume of products sold, on a par with metallurgical production. After analyzing the dynamics of production volumes, it was determined that the food industry provides high rates of production growth, but a decline in production is observed for certain types of products, namely, butter, margarine, sauces, flour, bakery and pasta products. It was determined that the main share of the market belongs to large manufacturers who have a developed sales network and offer consumers a wide range of products. It was determined that the level of profitability of food industry enterprises is low, in recent years there has been a negative trend of the anticipatory growth of production costs over the rate of profit growth. In modern conditions, in addition to the traditional factors that destabilize the development of the food industry, challenges caused by the consequences of the pandemic were added, and later, domestic enterprises faced new problems due to the war. Russia's invasion of Ukraine led to the suspension of some food industry enterprises due to hostilities. The stoppage of Ukrainian exports after the beginning of the conflict pushed up the food price index. A promising direction for the development of the food industry of domestic enterprises is adapted to modern conditions, expansion and search for new sales markets, as well as improvement of product quality.

The food industry has a great impact on the country's economy and the volume of revenues for the budgets of various levels. Given the high saturation of the market, manufacturers of food products must win the trust of buyers and fight for the consumer's choice. Therefore, the main task for domestic enterprises is to determine new directions, means and stages of implementation of the foreign economic strategy, with the aim of optimizing the activities of enterprises.

Keywords: *food industry, production, domestic market, export*